

Een open vizier in veldwerk

Jan Dirk de Jong

Hoe benader je een onderzoeksgroep? Voor een kwalitatief veldwerker is dat soms een lastige opgave. Wie van de groep spreek je aan? Hoe introduceer je jezelf? Op wat voor manier maak je jouw bedoelingen kenbaar? En wat voor toon sla je daarbij aan? Dit soort kwesties vragen om een oplossing wanneer een onderzoeker kiest voor participerende observatie als onderzoeksmethode (Hammersley 1990; Booth, Colomb & Williams 2003; Decorte & Zaitch 2010). Om je onderzoeksgroep goed te kunnen observeren moet je dichtbij kunnen komen. Eigenlijk wil je de situatie creëren dat je er vlakbij staat en niet opvalt (en de onderzoekssituatie zo min mogelijk beïnvloedt). Om dichtbij te kunnen komen, moet je vertrouwen winnen. Maar hoe win je dat vertrouwen?

Ik heb onderzoek gedaan naar opvallend delinquent groepsgedrag van Marokkaanse straatjongens (waarvan de meeste overigens in Nederland geboren zijn) in Amsterdam Nieuw-West (De Jong 2007). Dat heb ik gedaan door middel van participerende observatie in twee onderzoeksvelden: Overtoomse Veld en Osdorp. Ook voor mij blijkt het lastig om de situatie van tevoren goed in te schatten. Ondanks mijn gedegen voorbereiding (het bedenken van een introductiepraatje, het maken van een topiclijst voor gesprekken, het zoeken van personen die mij kunnen introduceren), weet ik niet direct hoe ik het beste kan handelen. In mijn geval is het extra lastig, want van Marokkaanse jongens is gezegd dat ze wantrouwend zijn ten opzichte van buitenstaanders (Van Gemert 1997, 1998) en de afgelopen jaren gaan de jongens waarmee ik van doen heb gebukt onder een stigma. Ik heb met vallen en opstaan moeten zoeken naar de juiste benadering van mijn onderzoeksgroep en ben daarbij afgegaan op mijn intuïtie.

Een hekel aan Marokkanen

Voor mijn etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van deze straatjongens, heb ik obstakels moeten overwinnen. Aan het begin gaat het al bijna mis. Mijn eerste ontmoeting is met Hicham, de jongerenwerker in Overtoomse Veld, een van de buurten waar ik onderzoek wil doen. Hij is zelf van Marokkaanse komaf en zal de poortwachter blijken te zijn tot mijn onderzoeksgroep. Nadat ik hem mijn bedoelingen heb uitgelegd, stelt hij voor dat ik zelf aan een aantal jongens zal uitleggen wat ik in hun buurt wil komen doen. Ik word naar een kamertje in het buurthuis gebracht waar vier jongens op me zitten te wachten. De jongens zien eruit als de geijkte Marokkaanse straatjongens in die tijd: leren jas met bontkraag, petje, spijkerbroek van een duur merk en gym schoenen. Het is voor het eerst dat ik contact zal maken met dergelijke jongens en ik voel me niet op mijn gemak. Ik realiseer me dat de kans groot is dat ik een verkeerde indruk zal maken.

‘Hallo, mijn naam is Jan Dirk de Jong en ik ben een onderzoeker’, zeg ik en doorbreek daarmee de pijnlijke stilte in de kamer. ‘Ehm, zoals ik zeg, ik ben onderzoeker en ik wil graag...’ Met een handgebaar legt een van de jongens mij het zwijgen op. ‘Voordat je verder gaat met je verhaaltje, willen wij een ding van je weten’, zegt de jongen: ‘Wat vind je eigenlijk van Marokkanen?’ Ik loop rood aan en weet in eerste instantie niet wat ik moest zeggen. En dan floept het er opeens uit: ‘Om eerlijk te zijn heb ik best een hekel aan Marokkanen...’ Vier paar ogen staan strak op mij gericht terwijl ik verder ga: ‘Tja, ik ken eigenlijk geen Marokkanen. Alles wat ik over Marokkanen in de krant lees of op televisie zie is slecht. En van een aantal vriendinnen hoor ik ook altijd slechte verhalen. Ik ben ook maar een mens. Dus als je het me op de man af vraagt, zit ik hier met behoorlijk wat vooroordelen...’ Even is het stil. Ik voel me erg ongemakkelijk. Is mijn impulsieve reactie een goede zet geweest? Veel vertrouwen heb ik daar niet in. Ik wil niets liever dan weg uit de situatie. Vier paar ogen kijken me nog steeds onderzoekend aan.

Plotseling zegt een van de jongens: ‘Wat mij betreft mag ie morgen terugkomen.’ De rest begint een beetje te gniffelen en knikt instemmend. ‘Ga Hicham maar halen.’ Ik verlaat de kamer en vertel aan Hicham wat er net is gebeurd. Die moet lachen en zegt: ‘Jij heb net een belangrijke les geleerd: onderschat deze jongens nooit en wees altijd eerlijk. Ze hebben het meteen door als iemand nep doet.’ Deze les knoop ik goed in mijn oren en ik heb er vaak profijt van gehad bij mijn verdere contacten met jongeren uit het onderzoeksveld. Gewoon zo eerlijk mogelijk zijn over wat ik vind en voel. Het is maar de vraag of dat altijd een goede strategie is. Men kan zich voorstellen dat in andere onderzoekssituaties of voor andere onderzoekers eerlijkheid geen goede keuze is; je kunt mensen die je niet kent gemakkelijk voor het hoofd stoten. Voor mij blijkt het de beste aanpak.

Ondanks mijn eerlijke houding kan de onderzoeksgroep bedreigend zijn. Daar kom ik achter wanneer ik op een dag aan het observeren ben in een coffeeshop in de andere onderzoeksbuurt, Osdorp. Een jongen herkent mij en stapt op mij af: ‘Als ik jou was zou ik maar snel oprotten uit deze buurt. Ze zijn naar je op zoek.’ ‘Hoezo? Wie?’, reageer ik: ‘Waar heb je het over?’ De jongen legt uit dat er in het weekend een aantal jongens is opgepakt naar aanleiding van een vechtpartij. De jongens zijn extra lang vastgehouden op het politiebureau omdat ze op een lijst staan: de zogenaamde harde-kern-lijst van overlastgevende en criminele jongeren in Amsterdam. De jongens hebben bedacht dat ik iets met die lijst te maken zou hebben (ik doe immers onderzoek naar ze). En daarmee is besloten dat ik mijn gezicht maar beter niet meer in de buurt kan vertonen, of anders...

Ik weet niet wat ik moet doen. Zal ik mijn onderzoeksveld kwijt raken? Zullen de jongens mij wat aandoen als ik de situatie niet kan ophelderen? Vol twijfel bel ik Otto, een andere jongerenwerker die is opgegroeid in de buurt en waar ik een paar keer mee op pad ben geweest. Hij zegt dat ik die avond alleen naar het buurthuis moet gaan en boos moet worden over het feit dat mijn naam verkeerd is gebruikt. Alleen op die manier kan ik volgens hem mijn reputatie rechtzetten. Ik twijfel omdat het voelt alsof ik een act moet opvoeren. Dat strookt niet met mijn eerlijke strategie tot dusver. Met tegenzin besluit ik Otto’s advies op te volgen.

Als ik 's avonds aankom bij het buurthuis beginnen de jongens die buiten staan me al uit te schelden voor verrader. 'Wat kom je doen, snitch? Beter ga je weg van hier.' Ik twijfel maar ga toch het buurthuis binnen. Daar krijg ik meer vieze blikken en nare opmerkingen. Op dat moment knapt er iets bij mij. Het zal de spanning zijn geweest. Waar ik eerst gevoelens van angst voelde, word ik nu daadwerkelijk kwaad. 'Jullie hebben geen idee waar je het over hebt', snauw ik de jongens toe. 'Ik doe al meer dan een jaar mijn best hier en iedereen die mij echt kent weet dat je mij kan vertrouwen. Vraag het aan de jongens van het August Allebéplein (in Overtoomse Veld). Zij zullen het je vertellen.' Omdat de jongens zien dat ik oprecht kwaad ben, slaat de sfeer om. De jongens luisteren deze keer naar wat ik te vertellen heb en ze nemen hun beschuldiging uiteindelijk terug. Mijn woede werkt.

Eerlijkheid

Wat kunnen we leren uit de bovenstaande voorbeelden? Eerlijk duurt het langst.

Althans, in mijn veldwerk blijkt de juiste houding een eerlijke en oprechte houding te zijn. Dat heeft voor mij goed gewerkt, maar het is moeilijk om daar algemenere uitspraken aan te verbinden. Wat betekent het in mijn geval precies om 'eerlijk en oprecht' te zijn? Het betekent dat ik in eerste instantie niet probeer de stoere straatjongen uit te hangen die ik niet ben, maar dat ik gewoon Jan Dirk blijf: het (in hun ogen) studentikoze type, herkenbaar aan kleding en houding. Ook betekent het eerlijk zijn over mijn mening en de leden van de onderzoeksgroep niet naar de mond praten. Dit is mede verstandig vanwege het stigma dat de jongens ervaren. Op basis daarvan denken zij namelijk te weten dat de buitenwacht (waartoe ook de onderzoeker wordt gerekend) hen veroordeelt. Als ik te positief zou zijn geweest in mijn beoordeling van de groep en hun gedrag, dan zou dat in hun ogen verdacht zijn.

Met het risico wat vaag te klinken, betekent eerlijk en oprecht zijn bovenal 'mezelf zijn'. Ik heb de onderzoeksgroep mij laten leren kennen en vertel het een en ander over mezelf. Ik heb mezelf bloot durven geven. Maar voordat de jongens mij echt leren kennen blijkt dat de Marokkaanse jongens zo hun eigen vooroordelen hebben ten aanzien van iemand zo als ik.

Op een dag nadat ik een paar interviews heb afgenomen, zit ik nog wat na te kletsen met een aantal jongens. Een van hen, Souffian, blijkt een partijtje gestolen cd's in zijn achterbak te hebben. De meeste zijn hip hop- of R&B-cd's die hij voor weinig geld doorverkoopt aan de jongens van de buurt. Souffian zegt dat hij iets voor me heeft en komt aanzetten met een cd van Beethoven en een van Sati. Deze cd's met klassieke muziek blijken per toeval onderdeel uit te maken van zijn partij maar hij kan ze niet afzetten in de buurt. Hij gaat ervan uit dat ik als 'student' deze muziek wel zal waarderen. Ik bedank hem voor het aanbod en maar vertel hem dat ik zelf ook meer van hip hop en R&B hou.

Wanneer ik uiteindelijk word gewaardeerd, word ik gewaardeerd om wie ik werkelijk ben. In het begin zijn er obstakels, maar na verloop van tijd maakt dit het makkelijk om me te bewegen in een veld waar ik niet alle regels ken. Juist doordat ik als onderzoeker anders (mezelf) ben, stuit ik op de regels van de onderzoeksgroep (waar ik op wordt gewezen). Door mezelf te

blijven, kan ik uiteindelijk niet alleen dichterbij te komen (en zie ik meer), ook worden mij de regels van de groep duidelijker gemaakt. Ik breek ze namelijk en word daarop gewezen door de leden die mij accepteren (en proberen in te wijden in hun groeps cultuur).

Een voorbeeld daarvan is de keer dat ik samen met een aantal jongens naar de bioscoop ga in de stad. In de pauze roken Achmed en ik samen een sigaretje op het toilet. Als een medewerker van de bioscoop ons ziet roken, spreekt hij mij daarop aan en zegt dat het verboden is om daar te roken. Ik verontschuldig me en maak snel mijn sigaret uit in het urinoir. Achmed zegt daarentegen dat ik me niet zo 'studenterig' moet gedragen. De medewerker heeft in zijn ogen immers geen echt gezag. Dus rookt hij rustig verder en zegt dat ik me een andere houding moet aanmeten nu ik 'met hun' uit ben. Blijkbaar straalt mijn volgzaam en conformistische gedrag negatief af op de groep en dien ik te worden gecorrigeerd. De vraag is wat ik in een volgende situatie moet doen: eerlijk en trouw aan mezelf blijven of me aanpassen aan de groep? Met dwarsliggen maak je immers geen vrienden.

Het is goed om me te laten corrigeren door de onderzoeksgroep. Zo leer ik immers hun waarden en normen kennen. Het is echter niet raadzaam om hun correcties zomaar op te volgen. Ten eerste bestaat de kans dat ik aan mezelf voorbij ga, dat ik mijn eigen normen overtreedt en misschien ook strafbaar gedrag zou overnemen. Maar nog belangrijker is het risico dat ik daarmee mijn objectieve blik verlies. Ik zou hun gedrag 'normaal' kunnen gaan vinden, terwijl ik me als onderzoeker moet kunnen blijven verbazen tot het eind. Als het gedrag me niet langer opvalt en ik alles snap wat er in mijn onderzoeksgroep gebeurt, is het tijd om het veld te verlaten. Dan weet ik genoeg.

De bovenstaande voorbeelden illustreren een methodiek waarbij ik mij goed heb gevoeld. Andere onderzoeksvelden vragen wellicht om een andere aanpak en andere onderzoekers voelen zich er misschien niet senang bij. Ik denk echter dat een moeilijk toegankelijke groep als Marokkaanse straatjongens het beste met een open en eerlijke houding kan worden tegemoet getreden. Als onderzoeker is de kans groot dat je afwijkt en dus zult opvallen. Zo'n eerste indruk poets je niet zomaar weg. Door de groep jou te laten leren kennen zoals je bent, vergroot je de kans dat je wordt geaccepteerd en zo kun je hun vertrouwen winnen. Op die manier kan je dichtbij komen en blijft de invloed die je uitoefent op de onderzoekssituatie beperkt.

Literatuur

Booth, W.C., G.G. Colomb & J.M. Williams (2003) *The craft of research. Second edition.* Chicago/London: The University of Chicago Press.

Decorte, T. & D. Zaitch (red.) (2010) *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie. Tweede herwerkte editie.* Leuven/Den Haag: Acco.

Gemert, F.H.M. van (1997) ‘‘Jij gaat zeker opschrijven dat Marokkanen slecht zijn’. Over methodologische obstakels met culturele herkomst’. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 24, pp. 188-210.

Gemert, F.H.M. van (1998) *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Hammersley, M. (1990) *Reading ethnographic research. A critical guide*. London/New York: Longman.

Jong, J.D.A. de (2007) *Kapot moeilijk. Een etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van ‘Marokkaanse’ jongens*. Amsterdam: Het Spinhuis.